

Искусство јужнословенског уједињења

Интервју са доц. др Боривојем Милошевићем

Уколико прихватимо тезу Ерика Хобсбаума о кратком или скраћеном XX вијеку и примијенимо је у регионалном контексту, суочићемо се са чињеницом да је баш такав скраћени вијек вијек Југославије, вијек реализације идеје јужнословенског уједињења? У јавности постоји доста недоумица и различитих тумачења о настанку и развоју идеје о јужнословенској држави. Који су најзначајнији друштвени и политички фактори који су довели до реализације јужнословенске идеје и формирања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године?

Југословенско уједињење није било случајност већ плод дуготрајног историјског развоја. Коријене југословенске идеје можемо пратити знатно дубље од 19. вијека током којег се она сасвим искристалисала. Јурај Крижанић је још у XVII вијеку, заступајући свесловенство, настојао увјерити руског

цара у потребу сједињења свих Словена под вођством Русије. Та идеја је у разним епохама и под различитим утицајима попримала нове и другачије појавне облике и манифестације. За настајање југословенске државе била је потребна и подршка сила побједница из Првог свјетског рата, да се Аустроугарска избрише са политичке карте Европе, а која је јасно исказана тек 1918. године. Простор обједињен 1918. године био је вијековна граница између великих царстава који је великим силама често служио за трговину. У питању је била егзистенцијална нужност за југословенске народе, процјена да „мали” не могу издржати политичку и економску борбу са „великима“. За заговорнике југословенства, будућа држава требала је бити равноправна заједница свих народа. Југословенска идеја била је заправо наднационална јер је претпостављала брисање националних особина и наслијеђа, најприје Срба и Хрвата. Историјски процеси учинили су да Србија постане носилац идеје југословенског уједињења коме је дала најснажнији печат. Србија је у нову државу уложила своју државност, жртвовала трећину становништва и војно одбранила југословенски простор. Политичка и војна доминација српског грађанства била је оличена у династији, водећим политичким партијама и војсци, што је стварало незадовољство и фрустрације других народа, посебно Хрвата.

Са каквим се све тешкоћама, како на унутрашњем тако и на спољашњем плану, сусрело јужнословенско уједињење у првим годинама свога постојања? Уколико бисмо посматрали јужнословенско уједињење у цјелини, у првој и другој Југославији, да ли бисмо могли да тврдимо су обје биле оптерећене истим унутрашњим тешкоћама?

Нову државу су од дана настанка потресали национализми њених народа али и изражена тежња Хрвата за формирањем посебне националне државе. Идеал српске политичке елите била је јединствена држава. Федерална концепција преуређења државе није била прихватљива за српско грађан-

ство, које послје страшних жртава из Великог рата није било спремно да прихвати нове подјеле српског етничког корпуса. Политички развој Краљевине СХС/Југославије био је обиљежен оштрим подјелама по етничком принципу упркос јавно прокламованом јединству народа и државе. Оно што је представљало камен спотицања прије уједињења, то је остало и послје њега. Присталице југословенске идеје често су потцјењивали утицај цркве и улогу вјере сматрајући да ће стварањем Југославије коначно бити превазиђене болне вјерске разлике. Поједини чланови групе РАДЕНА наивно су вјеровали су да ће временом доћи до јединства вјере које ће бити резултат еволуције југословенске нације. Југословенска краљевина није била земља са демократским уређењем. Народна скупштина у Краљевини СХС није била суверени орган власти. Владе су постављане на двору. Све нити власти налазиле су се у рукама краља. Период парламентарне демократије у Краљевини СХС завршио се послје свега једне деценије. Као и 1918, тако је и 1945. године Југославија постала државом помирења – стварана је послје ратова у којима су народи који су је чинили ратовали једни против других. Југословенска држава створена је у веома непријатељском окружењу. У позадини већине спољнополитичких невоља стајала је Италија која је новембра 1918. године запосјела Истру и Далмацију, а италијански повјереници у Албанији подстицали су бунт против Краљевине СХС. Италијанске снаге у Црној Гори помагале су присталице краља Николе Петровића безуспјешно покушавајући да измијене одлуке Подгоричке скупштине.

Можемо ли у односу на цјелокупно искуство јужнословенског уједињења говорити о побједницима и губитницима након његове дезинтеграције?

У оквиру граница Краљевине СХС нашли су се побједници из рата и они народи који су ратовали на страни поражењих. Формирањем независне југословенске државе, Србија је као ратни побједник омогућила Словенцима и Хрватима да

напусте поражену страну и сврстају се уз побједнике. У име сретније будућности, трауматичне чињенице из прошлости су потискиване и прећуткиване. Међутим, трагови претходних сукоба нису се могли тако лако избрисати.

Земља је 6. јануара 1929. закорачила у диктатуру. Александар Карађорђевић је био у заблуди да се послјије десет година заједничког живота декретима и законима може формирати југословенска нација, с чим у вези је била и промјена имена државе у Краљевину Југославију. Административна подјела на бановине представља покушај да се брисањем граница историјских области спријече дезинтеграциони процеси који су нагрзили државно ткиво.

Српски народ је у Другом свјетском рату био изложен до тада незапамћеном биолошком, духовном и културном уништењу. Највеће размјере злочина над Србима забиљежене су на простору тзв. НДХ. Стварање нове југословенске државе и изградња „братства и јединства“ подразумијевало је брисање мучних сјећања на те догађаје. Историчар Душан Батаковић је написао да су у Босни и Херцеговини комунисти користили метод „организованог заборављања“, што је значило искорјењивање свих сјећања на геноцид над Србима.

По ослобођењу, Србија је била једина југословенска федерална јединица која је у свом саставу имала покрајине којима је временом дата снажна политичка моћ. Комунисти су били убијеђени да југословенска држава треба бити обновљена „ломљењем» Србије. У обновљеној Југославији српски народ имао је далеко мањи утицај од оног који му је припадао с обзиром на бројност, улогу у рату и жртве. Српски етнички корпус био је поцијепан у неколико федералних јединица. Јосип Броз Тито се правдао да комунисти нису расцијепили Србију већ се радило о административној подјели државе у којој границе између јединица заправо спајају југословенске народе. Тито је те административне границе упоредио са „жилицама у мермеру». Доношење Устава 1974. године широм је отворило врата каснијем распаду Југославије. У међувремену је југословенска држава,

уз три старе, изњендрила и три нове нације (Црногорци, Македонци и Муслимани), чиме је настављено дробљење српског националног тијела. Професор Михајло Ђурић је седамдесетих година упозоравао како је Југославија сведена тек на географски појам. Почетком деведесетих година границе република постале су границе нових држава, што је подржала и међународна заједница.

Дезинтеграција Југославије у блиској је вези са рушењем Берлинског зида, крајем Хладног рата и распадом Совјетског Савеза. Без снажног унутрашњег кохезионог, обједињавајућег фактора, а под утицајем свеопштих промјена у свијету, југословенска држава била је осуђена на нестанак. Послије 1918. године, српски национални покрет, исцрпљен Великим ратом, нашао се у дефанзивној фази покушавајући одбрани оно што је постигнуто. Уједињење 1918. за Србе је представљало Пирову побједу, по многим ауторима трагичну грешку плаћену превисоком цијеном.

Владимир Ђоровић на једној од посљедњих страница Историје Срба резигнирано тврди да је јужнословенска идеја била, прије свега, идеја друштвених, културних и политичких радника и да се као таква није ни након више од двије деценије примила у широке народне масе. Како коментаришете овакво Ђоровићево мишљење?

Залагање за заједнички живот и југословенску идеју није било масовна али ни маргинална појава. Била је то идеја коју је подржавао мали број људи, претежно интелектуалаца, умјетника. Ако говоримо о простору Босне и Херцеговине, широка неписменост и масовна некултура онемогућавали су становништву да се упозна са оваквим идејама или да их разумије. Развој идеје о југословенском јединству кочили су многобројни фактори, међу којима су најважнији били феудални друштвено-економски односи, вјерски фанатизам, хетерогена национална структура становништва и низак просвјетно-културни ниво развоја. У земљи у којој је огромна већина становништва била у кметском положају, при-

тиснута свакодневним бригаама за пуким преживљавањем, тешко је било очекивати да ће таква идеја пустити дубље коријена, осим међу омладинским револуционарним нараштајем. За разлику од старије генерације политичара, Младобосанци нису имали стрпљења ни разумијевања за њихов опортунизам и политику погађања са властима. Антиклерикална схватања омладине тежила су брисању конфесионалних разлика и лакшем успостављању јединства. Према мишљењу Владимира Дедијера, најпозитивнији допринос Младобосанаца борби Јужних Словена за национално ослобођење био је њихов покушај да се издигну изнад вјерских и националних подјела које су разарале друштво.

Уједињење представља значајну прекретницу у животу јужнословенских народа. Њихово окупљање у границама исте државе значило је судар различитих историјских свијести, традиција, менталитета, суочавање више супротних правних, монетарних, саобраћајних и школских система. Послије 1929. године и завођења личног режима краља Александра, интегрално југословенство се наметало свим расположивим средствима. Реформа просвјетног система у земљи у строгом духу југословенског јединства требало је да народ преваспита и у младе усади снажну југословенску свијест. Оно што није могло да се изгради одозго и потекне из народа, краљ Александар је наметао одозго. Краљ је синовима дао имена једног српског, хрватског и словеначког средњовијековног владара (Петар, Томислав и Андреј) како би показао укоријењеност династије у свим дијеловима краљевине. Ипак, Александар је био у заблуди да се индивидуална или колективна свијест људи може мијењати административним мјерама. Југославија није могла да опстане без Југословена, а њих је било у занемарљивом броју. Југословенство није никада успјело да постане преовладавајући идентитет међу грађанима прве и друге Југославије. Примјера ради, године 1981. само пет одсто грађана изјаснило се као Југословени.

Свједоци смо подијељених мишљења о значају јужнословенског уједињења за све народе који су њим били захваћени, како коментришете радикално супротстављене ставове?

Савремена тумачења југословенске идеје, настанка и смрти југословенске државе снажно су оптерећена дневнополитичким ставовима и робовању предрасудама. Мариборски лист Стража је 22. августа 1919. године објавио како су Срби прихватили Словенце „као злосрећну браћу“, иако су „могли у њима видети и издајнике југословенског народа“ јер су се са Аустријом борили против Србије. Данашњи погледи на Први свјетски рат и стварање југословенске државе у Словенији и Хрватској сасвим су другачији. Попут некадашње Хабзбуршке монархије, тако се данас југословенска држава у неким срединама тумачи као „тамница народа“. Потомци оних који су српску војску крајем 1918. дочекивали са радошћу и у весељу данас ту исту херојску војску, која је ослобађала југословенски простор, злобно именују окупаторима. Лаза М. Костић је писао како су Срби 1918. године били ишчупани из свог српског коријена: „Хтело се од два стабла, све заједно накаламљена на неку дивљу подлогу, направити моћно југословенско дебло. То је било неприродно, и није успело“. Почетком деведесетих година XX вијека, у вријеме ратова који су потресали некадашњу Југославију, у српској јавности често је цитирана биљешка војводе Живојина Мишића о Хрватима. Премда је поријекло текста нејасно и постоје оправдане сумње да је Мишић његов аутор, многи публицисти и новинари радо су цитирали онај његов дио у којем Мишић жали што су Срби ушли у заједничку државу са Хрватима.

Заправо, ни прва ни друга Југославија нису у пуном капацитету заживјеле онако како су их њихови заговорници замишљали.

(Разговарао Александар Вучковић)